

УДК 343.85

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2021.1.7>**Іван СЕРВЕЦЬКИЙ**

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри національної безпеки України,
Міжрегіональна Академія управління персоналом,
вул. Фрометівська, 2, Київ, Україна, 03039

Ivan SERVETSKY

Doctor of Law, Associate Professor, Professor of department of National Security,
Interregional Academy of Personnel Management,
2 Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039

**ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІЗУАЛЬНОГО
СПОСТЕРЕЖЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ****THE CONCEPT, CONTENT AND LEGAL BASIS
OF VISUAL OBSERVATION**

Мета статті полягає в узагальненні та аналізі основних положень правових засад, сутності та змісту візуального спостереження, що здійснюється оперативними підрозділами як негласного оперативного – розшукового, контррозвідального та розвідального негласного заходу та негласної слідчої (розшукової) дії.

Проаналізовано еволюцію розвитку, становлення та тлумачення Конституційних засад візуального спостереження, що здійснюється оперативними, контррозвідальними та розвідальними підрозділами з метою протидії розвідально-підривному діяльності спеціальних служб іноземних держав та організації з метою припинення правопорушень (які готуються та вчиняють особи тяжкі та особливо тяжкі злочини) та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Розглянуто методологічні засади сутності тлумачення спостереження та візуального спостереження, їх співвідношення, методологію застосування та відмінності застосування як негласного оперативного – розшукового заходу, так і негласної слідчої (розшукової) дії під час кримінального провадження. Проаналізовано спільні риси та відмінності правового регулювання порядку використання результатів негласного оперативного – розшукового, контррозвідального та розвідального негласного заходу та негласної слідчої (розшукової) дії, що здійснюється під час кримінального провадження.

Наукова новизна статті полягає в тому, що проаналізовані поняття, котрі містяться в нових нормативних актах, наведені правові межі їх застосування та зроблений науковий аналіз меж застосування та використання результатів візуального спостереження в оперативно – розшуковій, контррозвідальній та розвідальній діяльності, як при здійсненні негласних заходів, що здійснюються під час провадження за оперативно – розшуковими та контррозвідальними справами, так і під час кримінального провадження негласної слідчої (розшукової) дії вказаними суб'єктами під час кримінального провадження.

Як висновок. Отже, візуальне спостереження здійснюється під час негласного документування фактів протиправних діяльності осіб, які готують та вчиняють тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Ключові слова: візуальне спостереження, негласний оперативно – розшуковий, контррозвідальний, розвідальний захід, негласна слідча (розшукова) дія.

The purpose of the article is to summarize and analyze the main provisions of the legal framework, the essence and content of visual surveillance, carried out by operational units as a covert operative – search, counterintelligence and reconnaissance covert action and covert investigative (search) action.

The evolution of the development, formation and interpretation of the Constitutional Principles of visual observation carried out by operational, counterintelligence and intelligence units in order to counter the intelligence and subversive activities of special services of foreign states and organizations to stop offenses (which are prepared and committed by some persons, that concerns serious and especially serious crimes) and in the interests of criminal justice, as well as obtaining information in the interests of security of citizens, society and the state.

The methodological principles of the essence of interpretation of observation and visual observation, their ratio, methodology of application and difference of application of both covert operative – search measure, and covert investigative (search) action during criminal proceedings are considered. The common features and differences of legal regulation of the order of use of results of covert operatively – search, counterintelligence and reconnaissance covert action and covert investigative (search) action carried out during criminal proceedings are analyzed.

The scientific novelty of the article is that the concepts contained in the new legal regulations are analyzed, the legal limits of their application are given and the scientific analysis of the limits of application and use of the results of visual observation in operational – search, counterintelligence and intelligence activities are shown.

The analysis concerns the actions of the listed subjects both in the implementation of covert measures carried out during the operational – search and counterintelligence measures, and during the criminal proceedings, with use of covert investigative (search) activities.

Conclusions. Thus, visual observation is carried out during the covert documentation of the facts of illegal activities of persons who prepare and commit serious and especially serious crimes.

Key words: visual observation, covert operatively – search, counterintelligence, reconnaissance measure, covert investigative (search) action.

Актуальність проблеми полягає в тому, що візуальне спостереження є одночасно негласним оперативно – розшуковим заходом, що здійснюється до початку кримінального провадження під час провадження за оперативно – розшуковими та контррозвідувальними справами до початку кримінального провадження, так і під час провадження за кримінальними справами, що розпочаті за фактом підготовки та вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглядаються теоретико – прикладні засади проведення візуального спостереження, перш за все, стосуються проблем правового регулювання цієї діяльності як під час провадження за оперативно – розшуковими та контррозвідувальними справами, так і під час кримінального провадження.

Так, проблемам здійснення візуального спостереження під час здійснення провадження за оперативно – розшуковими та контррозвідувальними справами присвятили свої роботи такі науковці як: І.І. Шинкаренко, О.І. Шинкаренко, Шендрик, В.О. Олельчук, та інші.

Однак ці автори приділили недостатньо уваги проблемам удосконалення правового регулювання здійснення спостереження під час кримінального провадження.

Цими проблемами правового регулювання здійснення візуального спостереження як НС(Р)Д займаються доктора юридичних наук, а саме: О.А. Білічак, Д.Б. Сергєєва, С.Р. Тагієв тощо; кандидати юридичних наук: Л.І. Данченко, В.І. Максимов, Н.Я. Маньковський, А.С. Омельяненко, С.С. Тарадойна, Т.Г. Щурат тощо.

Слід зазначити, що удосконалення візуального спостереження на нашу думку полягає в удосконаленні та запровадженні негласного розслідування (доповнивши п. досудове розслідування проводиться – гласно так і негласно, доповнивши ст. 215 КПК України) [3].

Метою статті дослідження правових засад є аналіз основних положень змін та доповнень правових засад, сутності та змісту візуального спостереження, що здійснюється оперативними підрозділами як негласного оперативного – розшукового, контррозвідувального та розвідувального негласного заходу та негласної слідчої (розшукової) дії під час кримінального провадження.

Проаналізовано еволюцію розвитку, становлення та тлумачення візуального спостереження, що здійснюється оперативними, контррозвідувальними й розвідувальними підрозділами з метою протидії розвідувально – підривної діяльності іноземних спецслужб, особам, які вчиняють тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Візуальне спостереження є одним із ефективних заходів оперативного документування, яке проводиться під час оперативно-розшукової, контррозвідувальної та розвідувальної діяльності й кримінального провадження, що здійснюють оперативні підрозділи правоохоронних органів.

При проведенні візуального спостереження необхідно суворо дотримуватись норм та правил чинного законодавства, тому що воно проводиться таємно з втручанням в особисте життя об'єкта спостереження.

Але на сучасному етапі, деякі питання пов'язані з удосконаленням правового забезпечення діяльності підрозділів візуального спостереження, як на законодавчому рівні, так і на рівні відомчих нормативно-правових актів, потребують наукового дослідження та удосконалення.

Розглядаючи правове регулювання діяльності ПВС, необхідно визначитись з предметом правового регулювання, на думку О.Ф. Скакуна, є сукупність однорідних суспільних відносин урегульованих правовими нормами. Предмет правового регулювання вказує на яку групу суспільних відносин спрямований вплив норм права [4].

Такими правовими нормами, які регламентують суспільні відносини між державою і особою в процесі діяльності ПВС є: Основний закон України – Конституція України [1]; кодекси: Кримінальний кодекс України [5], (далі КК); Кримінальний процесуальний кодекс України [3] (далі – КПК); Закони України «Про СБ України» [6], «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі «Про ОРД») [2], «Про контррозвідувальну діяльність» (далі «Про КРД») [7]; акти Президента України та Постанови Кабінету Міністрів України, які уточнюють та конкретизують положення зазначених вище законодавчих актів у боротьбі зі злочинами проти безпеки України; підзаконні акти (накази, вказівки, тощо), які регулюють діяльність СБ України.

Для розуміння правового регулювання діяльності ПВС, пропонуємо поділити названі нормативно-правові акти на групи:

1. Конституція України;
2. Кодекси, Закони України;
3. Нормативні акти України.

Статтею 8 Конституції України [1], в Україні визначається і діє принцип верховенства права. Це означає, що Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати її вимогам. Зазначена стаття Конституції стосується, зокрема, нормативно-правових актів Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, до складу яких відносяться і СБ України [6].

Конституція України визначає, що ніхто не може зазнавати втручання в особисте і сімейне життя. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Захист суверенітету і територіальній цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави. Забезпечення державної безпеки покладається на правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом [1].

Тому підрозділи ВС при виконанні завдань які покладені на них мають право обмежувати права і свободи особи при проведенні ВС тільки з дозволу суду.

У главі 21 Кримінального процесуального кодексу України викладені загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії до яких відноситься спостереження за особою, аудіо -, відеоконтроль місця. Вони проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб на підставі ухвали слідчого судді і виключно щодо тяжких та особливо тяжких злочинів [3].

І.В. Логінов, зазначає, що у світі, застосовується інший критерій відмежування оперативно-розшукових заходів, що потребують дозволу суду, від заходів відомчого санкціонування: захід вважався пов'язаним з обмеженням особи у праві на невтручання в особисте й сімейне життя і вимагав дозволу суду, якщо проводився шляхом негласного проникнення в місце, доступ до яких контролюється власником (житло, інше володіння, приватна поштова кореспонденція, абонентська лінія

телекомунікацій). Якщо ж захід проводився у загальнодоступному місці, то санкція суду на його проведення не вимагалась, оскільки доступ до інформації про особу в таких місцях не контролюється її власником, і може бути отриманий будь-ким, у т.ч. за допомогою технічних засобів. [8]. Тобто ми можемо зробити висновок, що проведення візуального спостереження, так і інших НС(Р)Д, які здійснюється за об'єктом в публічно доступних місцях у більшості західних країн світу не санкціонується судом.

На думку В. А. Колесника, надання дозволу слідчого судді на проведення негласних слідчих (розшукових) дій має на меті створення умов, за яких права й інтереси осіб-учасників кримінального судочинства будуть найбільшою мірою захищені від неправомірних, а іноді й не виправданих ситуацією досудового слідства втручань з боку сторони обвинувачення [9].

Підтримуючи таку тезу, ми вважаємо, що цією нормою законодавець хотів: по-перше, зменшити випадки не виправданого втручання в особисте життя людини; по-друге, змусити підрозділи-ініціаторів застосовувати інші оперативні можливості, які не вимагають такої процедури отримання дозволу, а саме ухвали слідчого судді; по-третє, використання підрозділів візуального спостереження як контррозвідувального, оперативно-розшукового заходу та негласної слідчої (розшукової) дії, фінансово затратний захід, і його за діяння повинно бути виправдано і обґрунтовано, прораховано з обов'язковим розумінням того, що ми маємо отримати при його проведенні. Проводити негласні слідчі (розшукові) дії, згідно ст. 246 п. 6. КПК України має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України.

Спостереження за особою згідно з частиною першою ст. 269 КПК України проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтею 248 КПК України. Таке клопотання повинно відповідати вимогам ч. 2 ст. 248 КПК України, до нього додається витяг з ЄРДР [10] щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання. Для кожного об'єкта спостереження (конкретної особи, місця або річчю) складається окреме клопотання.

Спостереження за особою до постановлення ухвали слідчого судді може бути розпочато на підставі постанови слідчого, прокурора лише у випадку, передбаченому частиною першою ст. 250 КПК України (проведення НС(Р)Д до постановлення ухвали слідчого судді).

У вказаній статті викладено, що у виняткових випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII, (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України, НС(Р)Д може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді у випадках, передбачених КПК України, за рішенням слідчого, прокурора (ст. 615 КПК України) або узгодженого з прокурором [3].

У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутись з відповідним клопотанням до слідчого судді.

Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 248 КПК України [3].

Виконання будь-яких дій з проведенням НС(Р)Д повинно бути негайно припинено, якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення НС(Р)Д. Отримана внаслідок такої НС(Р)Д інформація, повинна бути знищена в порядку, передбаченому ст. 255 КПК України, (заходи щодо захисту інформації, яка не використовується у кримінальному провадженні) [3].

Звертаючись до статті 269 КПК України, можна зробити висновок, що спостереження за особою, речю або місцем, проводиться для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження. Підставою для спостереження за особою є ухвала слідчого судді, постанова слідчого, прокурора.

Спостереження є негласною слідчою (розшуковою) дією, яка передбачена ст. 269 КПК України [3]. Ця новела, пов'язана з удосконаленням негласних слідчих (розшукових) дій, направлена на негласний збір доказів (ст. 84 КПК України) щодо протиправної діяльності осіб, відносно яких є підстави, зазначені у ст. 6 Закону України «Про оперативно – розшукову діяльність» [орд2], у ст. 6 Закону України «Про контррозвідвальну діяльність» [крд3] та підстави щодо

початку кримінального провадження, зазначені у ст. ст. 214, 269 КПК України [3].

Згідно зі ст. 246 КПК України, спостереження є різновидом слідчих (розшукових) дій (НСРД), відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню та проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб [3].

Негласною слідчою (розшуковою) дією є спостереження за особою, речю або місцем, що згідно зі ст. 269 КПК України проводиться з метою пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях може проводитись візуальне спостереження за зазначеними об'єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів спостереження [3].

Разом з тим, окремі положення НСРД потребують уточнень та науково – обґрунтованих досліджень, оскільки їх проведення, пов'язане з втручанням в особисте життя людини, обмеженням її конституційних прав, здійснюється на підставі ухвали слідчого судді (267, 269, 270, 272, 274) КПК України. При цьому необхідно дотримуватись норм та правил чинного законодавства, тому що візуальне спостереження проводиться таємно і людина не здогадується про втручання в її особисте життя або обмеження її прав правоохоронними органами [3].

У Законі України «Про національну безпеку» Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує громадську безпеку і порядок, охорону прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидію злочинності, а також надає визначені законом послуги з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [11].

Законом України «Про розвідку» ст. 7 зазначено, що функції і повноваження органів, підрозділів та співробітників Служби безпеки України, котрі здійснюють контррозвідвальну діяльність: – виявляти, фіксувати і документувати гласно і негласно розвідувальні, терористичні та інші посягання на державну безпеку України, вести їх оперативний облік, здійснювати візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів [12].

У ст. 15, цього закону, вказано, що розвідувальні органи можуть проводити стосовно особи, місця або речі, які перебувають на території України, окремі розвідувальні заходи, що полягають у спостереженні за особою або місцем із фіксацією відповідних відомостей або даних. Крім того, для захисту сил і засобів розвідки (ст. 47) здійснювати заходи з фізичного, спеціального та інженерно-технічного захисту (далі – заходи захисту) сил і засобів розвідки (далі – об'єкти захисту). З цією метою в межах граничної чисельності розвідувального органу створюються та функціонують підрозділи захисту та охорони.

Співробітники підрозділів захисту та охорони розвідувального органу під час виконання покладених на них обов'язків мають право здійснювати (за умов наявності доступного для вільного візуального сприйняття особами попередження) **відео-, фото- або аудіоспостереження** та фіксацію, обробляти та зберігати отриману інформацію [12].

Відповідно до Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» ст. 7 передбачені функції і повноваження органів, підрозділів та співробітників Служби безпеки України, що здійснюють контррозвідувальну діяльність

Функції органів, підрозділів та співробітників Служби безпеки України, що здійснюють контррозвідувальну діяльність, визначаються Законом України «Про Службу безпеки України» [7].

Для виконання визначених законом завдань та за наявності підстав, передбачених ст. 6 цього Закону, в ході контррозвідувальної діяльності органи, підрозділи та співробітники Служби безпеки України мають право:

здійснювати контррозвідувальний пошук, оперативно-розшукові заходи з використанням оперативних та оперативно-технічних сил і засобів, опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу;

- виявляти, фіксувати і документувати гласно і негласно розвідувальні, терористичні та інші посягання на державну безпеку України, вести їх оперативний облік, здійснювати візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів [7].

У Законі України «Про ОРД» ст. 8, п. 11 вказано, що оперативні підрозділи мають право здійснювати спостереження за особою, речю або місцем, а також аудіо-, відео- контроль місця згідно з положеннями ст. 269, 270 КПК України;

Спостереження за особою, речю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця

(ст. 9) може проводитися з метою встановлення даних про особу та про її зв'язки у разі, коли є факти, які підтверджують, що нею готується тяжкий або особливо тяжкий злочин, для отримання відомостей, які вказують на ознаки такого злочину, для забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб, а також з метою отримання розвідувальної інформації в інтересах безпеки суспільства і держави [2].

У Законі України «Про правові засади боротьби з організованою злочинністю» передбачено Межі компетенції спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю Служби безпеки України визначаються на основі законів України «Про Службу безпеки України», «Про оперативно-розшукову діяльність», цього Закону, Кримінального процесуального кодексу та інших законів України [13].

У відповідності до Закон України «Про приватну розшукову діяльність» ст. 13 пошук осіб, місцезнаходження яких невідоме, з'ясування причин та обставин їх зникнення, можливостей і умов їх повернення, розшук осіб, які втратили родинні або дружні зв'язки;

– спостереження за поведінкою неповнолітніх, недієздатних, обмежено дієздатних або осіб з інвалідністю на замовлення їх законних представників.

Ст. 15. п. 7 здійснювати спостереження на відкритій місцевості, у громадських місцях та на транспорті з метою отримання необхідної інформації;

– здійснювати на відкритій місцевості та в громадських місцях, а у службових та приватних приміщеннях за письмовою згодою власників (або уповноважених ними осіб) під час відвідування приватним детективом цих приміщень, фотозйомку, відео- та аудіо запис, а також застосовувати інші технічні засоби фіксації інформації загального призначення, які не спричиняють шкоду життю та здоров'ю громадян, навколишньому середовищу [14].

У сучасному тлумачному словнику української мови поняття «спостереження» визначається як стеження, слідкування за кимось, чимось, а сама дія «спостерігати» як звернення уваги на когось [15].

Слідкувати походить від слова «слід» – «слідом», «слідження», «слідкування», від лит. sledъ – «слизький», «блукає», «сковзає», слідець «таємний агент поліції» [16].

Слідкувати – за ким, чим, дивитись – очима, за тим, що переміщується, рухається;

стежити. // Не відриваючи погляду, дивитися на що-небудь, спостерігати щось. // Уважно приглядатись до чогось, щоб не пропустити будь-яких змін. Наглядати за чим-небудь для контролю, забезпечення порядку. Стежити за ким-, чим-небудь, з метою викрити, піймати. Уважно стежити за розвитком, зміною, станом чогось [17, с. 1148].

Суть спостереження розкриває слово дивитись – спрямувати погляд прагнучи когось, що-небудь. Підглядати, заглядати туди, де є щось цікаве, приховане. Намагатися знайти очима когось, що-небудь. Спостерігати за чим-небудь за допомогою оптичного приладу [17, с. 220].

Існує підхід у визначенні «спостереження» як методу наукового дослідження, що полягає в активному, систематичному, цілеспрямованому, планомірному, і навмисному сприйнятті об'єкта, в ході якого отримується знання про зовнішні сторони, властивості і відносини досліджуваного об'єкта [15]. Спостереження, як правило, використовується для збору, перевірки, узагальнення первинної інформації; як джерело побудови гіпотез; як метод перевірки результатів інших доказів протиправної діяльності об'єктів спостереження. Спостереження також дає змогу одержати нову важливу доказову інформацію про людину: манеру її поведінки, характер взаємовідносин з іншими людьми, особливості спілкування, способи приховування та місце зберігання речових доказів, документів тощо.

Спостереження охоплює видимі ознаки події, що відбулася, а також суб'єктивне ставлення об'єкта спостереження до тих подій, що мали місце в минулому: знаходження місця приховування трупа, цінностей, зброї тощо. Але й ті зміни відображають конкретні події, їх співучасників, виконавців, які можуть перебувати в розшуку чи перебувати на нелегальному становищі.

Зважаючи на те, що специфіка спостереження обумовлюється відношенням суб'єкта та об'єкта спостереження, де людина може бути і суб'єктом, і об'єктом, використання та проведення такого заходу як спостереження, тісно пов'язане з певною організацією процедур, розробкою інструментарію, що забезпечує надійність та конспіративність спостереження [7]. Слово візуальний походить від [лат. *visualis* – зоровий] – здійснюваний неозброєним оком або за допомогою спеціальних пристроїв і приладів [18, с. 217]. У ст. 269 КПК України указано, що спостереження здійснюється шляхом візуального спостереження. Візуальне спостереження – один з заходів оперативно-розшукової діяльності, який застосовується з метою вияв-

лення та фіксації даних щодо протиправної діяльності окремих осіб чи груп, запобігання тяжким та особливо тяжким злочинам, їх припинення або розкриття, розшуку безвісти пропалих осіб або осіб, які ухиляються від кримінального покарання, припинення розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб тощо.

У інструкції 114 п 1.11.8. Спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України) полягає у візуальному спостереженні за особою слідчим чи уповноваженою особою для фіксації її пересування, контактів, поведінки, перебування в певному, публічно доступному місці тощо або застосуванні з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження. **1.11.9. Аудіо-, відеоконтроль місця** (ст. 270 КПК України) полягає у застосуванні технічного обладнання у публічно доступному місці з метою фіксації відомостей (розмов, поведінки осіб, інших подій), які мають значення для кримінального провадження, без відома присутніх у ньому осіб [19].

На думку Бандурки О.М., спостереження за особою, річчю або місцем законодавцем розуміється як візуальне спостереження, яке проводиться у публічно доступних місцях із застосуванням технічних засобів [20, с. 650].

Шумило М.Е., коментуючи положення ст. 269 КПК України зазначає, що законодавець тлумачить спостереження як (НСРД), не вказуючи при цьому на тотожність з візуальним спостереженням [21].

На думку Погорецького М.А., спостереження за особою здійснюється в публічно доступних місцях, що полягає у візуальному спостереженні слідчим чи уповноваженою особою для фіксації її пересування, контактів, поведінки, перебування в певному, публічно доступному місці тощо [22].

Відповідно, під «публічно доступним місцем» у законопроекті розуміється місце (як у приміщеннях, так і поза ними; як у межах населених пунктів, так і поза ними), до якого можливо увійти або в якому можливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб, це публічний, громадський простір, що може загрозувати безпеці громадян [23].

Отже, спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України) здійснення з метою збирання доказів (ст. 84, 256 КПК України) [3].

Для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контак-

тує у публічно доступних місцях може проводитися візуальне спостереження.

За результатами спостереження складається протокол, до якого долучаються отримані фотографії та/або відеозапис, а особи, які проводили спостереження за особою, річчю або місцем, можуть допитуватися як свідки.

Матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам цієї статті, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази ст. 99 КПК України [3].

Висновок. Візуальне спостереження здійснюється за особою, окремими місцями, предметами і речами, будівлями, приміщеннями, які можуть стати об'єктами протиправного посягання.

Здійснення візуального спостереження за особами в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних і радіоприладів, інших технічних засобів здійснюється за рішенням суду.

Візуальне спостереження за окремими місцями, предметами і речами, будівлями, приміщеннями здійснюється за рішенням керівників оперативних підрозділів до моменту встановлення осіб, які можуть бути причетним до знаходження у цих місцях, приміщеннях, перекладання або користування предметами та речами, документами тощо. Після встановлення особистості цих осіб, подальше візуальне спостереження за ними повинно здійснюватись на загальних підставах з санкції суду.

Візуальне спостереження є одним з основних заходів, за допомогою якого оперативні підрозділи здійснюють оперативно-розшукові та контррозвідальні заходи та НС(Р)Д за кримінальними провадженнями вирішують завдання негласного документування щодо осіб, які: ведуть розвідувально-підривну діяльність, готують та вчиняють терористичні акти, протидіють організованим групам і злочинним організаціям та авторитетам злочинного світу, професійним злочинцям тощо.

Тому, правове регулювання діяльності підрозділів, які здійснюють візуальне спостереження повинно мати чіткий механізм регулювання і складатися з наступних складових.

Заходи візуального спостереження мають правову основу, яка являє собою сукупність законодавчих, відомчих (міжвідомчих) та інших нормативно-правових актів (приписів, що в них містяться), які за своєю сутністю

регулюють діяльність підрозділів візуального спостереження, перш за все Конституційних норм ст.ст. 29–32), в яких закладені види негласно діяльності підрозділів візуального спостереження (розвідувальне візуальне спостереження, контррозвідальне візуальне спостереження, розшукове візуальне спостереження та приватно – детективне візуальне спостереження.

Це змінить концептуальні засади візуального спостереження, які визначають умови здійснення розвідувальних, оперативно-розшукових та контррозвідальних заходів із застосуванням оперативних підрозділів візуального спостереження.

Чітко визначені межі кримінального провадження, котрі обмежують права людини й громадянина, а саме втручання в особисте життя збирання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Заходи візуального спостереження здійснюються на підставі чіткого дотримання вимог законів та інших нормативно-правових актів, і будь-які відхилення від них при прийнятті рішень щодо проведення візуального спостереження, їх організації та реалізації отриманих за їх результатами відомостей неприпустимі, які грубо порушують права і свободи громадян.

Здійснення візуального спостереження завжди пов'язано із розглядом юридичного факту, тобто підготовка та вчинення кримінального правопорушення, суть якого полягає підготовці та вчиненні тяжкого та особливо тяжкого злочину.

Залишається неврегульованим питання здійснення візуального спостереження при здійсненні контррозвідальних заходів відносно осіб, в діях яких є ознаки підготовки та посягання на державний суверенітет, конституційний лад і територіальну цілісність України; шпигунство та державна зрада, злочини проти миру, безпеки людства, міжнародного правопорядку; щодо контррозвідального захисту органів державної влади, правоохоронних і розвідувальних органів, охорони державної таємниці, захисту посольств і представництв іноземних держав в Україні та їх співробітників від терористичних посягань тощо.

Здійснення контррозвідальних заходів у цих випадках, у тому числі й застосування візуального спостереження, потребує спеціального регулювання щодо застосування спеціальних форм, методів, засобів і заходів, про проведення контррозвідальних заходів, а при

встановленні ознак протиправної діяльності раніше задокументовані факти за допомогою контррозвідувальних сил, засобів, методів, в тому числі і (контррозвідувального візуального спостереження), повинні бути визнані доказами за кримінальним провадженнями.

Отже, законодавець встановлює єдиний порядок проведення оперативно-розшукових та контррозвідувальних заходів та негласних слідчих (розшукових) дій відносно особи – за ухвалою слідчого судді, що є принципово новим у правовій практиці України.

Література:

1. Конституція України : чинне законодавство на 25.11.2013. Київ : Алерта, 2013. 76 с.
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року. № 22. Ст. 303.
3. . Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13 квітня 2012 року. *Голос України*. 2012. С. 90–91. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Скакун О.Ф. «Теорія держави і права» : підручник. Харків, 2001.
5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
6. Про Службу безпеки України. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.
7. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.
8. Логінов І.В. Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції «НА СБ України, м. Київ, 27 квітня 2012 р. Київ, 2012.
9. Колесник В.А. Негласні слідчі (розшукові): кримінально-процесуальні й криміналістичні аспекти підготовки і проведення : навч. посіб. Київ, 2014. 171 с.
10. Про Єдиний реєстр досудових розслідувань : наказ Генерального прокурора України від 17 серпня 2012 р. № 298.
11. Про Національну поліцію: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
12. Про розвідку : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 86. Ст. 2761.
13. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 358.
14. Галушко М.І., Медяник В.А. Проект Закону України «Про приватну детективну діяльність». UKR: <http://w1.c1.rada.gov.ua>
15. Сучасний тлумачний словник української мови. Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007.
16. Етимологічний словник української мови. / ред. кол. О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. У 7 т. Т. 5, Р–Т / уклад. Р.В. Болдирев та ін. Київ : Наук. Думка, 2006. 302 с.
17. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Г. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1425 с.
18. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних сорвосполучень / уклад. Л.О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000.
19. «Про затвердження інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : Наказ від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5.
20. Кримінальний процесуальний кодекс України. / О.М. Бандурка, Є.М. Блаживський, Є.П. Будроль та ін. ; за ваг. руд. Б.Я. Тація, Б.П. Пшонки, А.Б. Портнова. Харків : Право, 2012. Т. 1. С. 628–691.
21. Шумило М. Є., Шехавцов Р. М. Глава 21. Негласні слідчі (розшукові) дії. *Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар* / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.
22. Погорецький М.А. Негласні слідчі дії у проекті нового КПК України. *Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України*: мат. круглого столу, м. Київ, 7 жовтня 2011 р. Київ, 2011. С. 160–162.
23. Про національну безпеку України : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

References:

1. (2013). Konstytutsiia Ukrainy : chynne zakonodavstvo na 25.11.2013. Kyiv : Alerta, 76 s. [in Ukrainian].
2. (1992). Pro operatyvno-rozshukovu diialnist : Zakon Ukrainy vid 18 liutoho 1992 roku. № 22. St. 303. [in Ukrainian].
3. . (2012). Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Zakon vid 13 kvitnia 2012 roku. *Holos Ukrainy*, S. 90–91. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
4. Skakun, O.F. (2001) «Teoriia derzhavy i prava» : pidruchnyk. Kharkiv. [in Ukrainian].
5. (2001). Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. № 2341. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, № 25, St. 131. [in Ukrainian].
6. (1992). Pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy. Zakon Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, № 27, St. 382[in Ukrainian].

7. (2003). Pro kontrozviduvalnu diialnist : Zakon Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, № 12, St. 89. [in Ukrainian].
8. Lohinov, I.V. (2012). *Materialy mizhvidomchoi naukovo-praktychnoi konferentsii» NA SB Ukrainy*, m. Kyiv, 27 kvitnia 2012 r. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Kolesnyk, V.A. (2014). Nehlasni slidchi (rozshukovi): kryminalno-protsesualni y kryminalistychni aspekty pidhotovky i provedennia : navch. posib. Kyiv, 171 s. [in Ukrainian].
10. (2012). Pro Yedynyi reiestr dosudovykh rozsliduvan : nakaz Heneralnogo prokurora Ukrainy vid 17 serpnia 2012 r. № 298. [in Ukrainian].
11. (2015). Pro Natsionalnu politsiiu : Zakon Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, № 40-41, St. 379. [in Ukrainian].
12. (2020). Pro rozvidku : Zakon Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, № 86, St. 2761. [in Ukrainian].
13. (1993). Pro orhanizatsiino-pravovi osnovy borotby z orhanizovanoiu zlochynnistiu : Zakon Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, № 35, St. 358. [in Ukrainian].
14. Halushko, M.L., Mediannik, V.A. Proekt Zakonu Ukrainy «Pro pryvatnu detektyvnu diialnist». URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
15. (2007). Suchasnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. Kharkiv : TORSINH PLIuS. [in Ukrainian].
16. Boldyrev, R.V. (2006). Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy. / red. kol. O.S. Melnychuk (holov. red.) ta in. U 7 t. T. 5, R–T. Kyiv : Nauk. Dumka, 302 s. [in Ukrainian].
17. Busel, V.H. (2003). Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. Kyiv ; Irpin : VTF «Perun», 1425 s. [in Ukrainian].
18. Pustovit, L.O. (2000). Slovnyk inshomovnykh sliv: 23 000 sliv ta terminolohichnykh sorvospoluchen. Kyiv : Dovira. [in Ukrainian].
19. (2012). «Pro zatverdzhennia instruksii pro orhanizatsiiu provedennia nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii ta vykorystannia yikh rezultativ u kryminalnomu provadzhenni : Nakaz vid 16 lystopada 2012 roku № 114/1042/516/1199/936/1687/5. [in Ukrainian].
20. Bandurka, O.M., Blazhyvskiyi, Ye.M., Budrol, Ye.P., etc. (2012). Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Xarkiv : Pravo, T. 1. S. 628–691. [in Ukrainian].
21. Shumylo, M. Ye., Shekhavtsov, R. M. (2012). Hlava 21. Nehlasni slidchi (rozshukovi) dii. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar / za zah. red. prof. V. H. Honcharenka, V. T. Nora, M. Ye. Shumyla. Kyiv : Yustinian, 1224 s. [in Ukrainian].
22. Pohoretskyi, M.A. (2011). Nehlasni slidchi dii u proekti novoho KPK Ukrainy. *Stanovlennia systemy nehlasnogo rozsliduvannia u kryminalno-protsesualnomu zakonodavstvi Ukrainy: mat. kruhloho stolu*, m. Kyiv, 7 zhovtnia 2011 r. Kyiv, S. 160–162. [in Ukrainian].
23. (2018). Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy : Zakon Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, № 31, St. 241. [in Ukrainian].